

SABIR

Güzel ahlâkın zirve noktası olan *sabır*, “başa gelen musibetlerden dolayı Allah’tan başka kimseye şikayetçi olmamak, yakınmamak, sızlanmamak, nefse ağır gelen ve hoşla gitmeyen işler karşısında dünya ve ahiret yararını düşünerek ruhî dengeyi bozmamak için insanın kalbinde oluşan sükûnet ve dayanma gücüdür.”¹ Kur’ân’da mü’minlere hem musibetlere karşı hem de dinin emir ve yasaklarına riayet etme konusunda sürekli sabır telkin edilmektedir.²

Sabır aynı zamanda Müslüman kimliğinin de zirve noktasıdır.³ Bu doğrultuda insanlık tarihinde sabrın timsali Hz. Eyyûb (s)’dur. O, maruz kaldığı hastalık ve başına gelen musibetlere sabrettiği için Yüce Allah (cc) tarafından övülmüştür.⁴ Aynı şekilde diğer peygamberler de muhataplarına sabrı tavsiye etmişlerdir.⁵ Zira Müslümanın kendisinin sabırlı olması kadar diğer insanlara sabrı tavsiye etmesi de önemlidir. Bu konuda Kur’ân, insanlık ailesinin

---

1 Mehmet Canbulat, “Sabır”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, ed. İsmail Karagöz, DİB Yay., Ankara 2007, s. 567.

2 Bakara 2/153, 249; Nahl 16/127; Kehf 18/28; Meryem 19/65; Ahkâf 46/35.

3 Bayraktar Bayraklı, *Kur’an’a Göre Müslüman Şahsiyeti*, Bayraklı Yay., İstanbul 2012, s. 137.

4 Sâd 28/44.

5 A’râf 7/128; Lukmân 31/17.

hüsranda olduğunu, ancak iman eden, bu iman gereği olan güzel davranışları sergileyen ve birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenlerin bundan istisna edildiğini beyan etmektedir.⁶

Gerçekten de sabır, zor gerçekleştirilebilecek bir davranış ve ibadettir.⁷ Bu zorluğu nedeniyle de Yüce Allah (cc) sabredenlerle beraberdir ve onları sever.⁸ Öte yandan kötülük, bela ve sıkıntı hareket eden bir canlı gibi gelip insana isabet eder; bunun arkasında Yüce Allah'ı aramak doğru değildir. İnsanın yapıp ettikleri sonuçta bir bela olarak onun başına gelir.⁹ Namazın öneminden söz eden, iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışan insanların başına da bazı sıkıntılar gelebilir. Böyle bir durumla karşılaşanlar, buna hazırlıklı olmak ve muhataplarına sabırlı davranmak zorundadırlar.¹⁰ Dolayısıyla güzel ahlâk sahibi kullar, sağlam irade, sıkıntılara katlanma, musibetlere sabretme, azim ve kararlılık konularında dirayetli olmak durumundadırlar. Zira önemli ve ibadet değeri olan, insana sıkıntının gelmesi değil, mü'minin sıkıntıya sabretmesi ve katlanmasıdır. İşte güzel ahlâkın zirve noktası da burasıdır.

⁶ Beled 90/17; 'Asr 103/1-3.

⁷ Ra'd 13/22; Lukmân 31/17.

⁸ Bakara 2/153, 155; Âl-i İmrân 3/146; Enfâl 8/46, 66.

⁹ Nisâ' 4/79; Şûrâ 42/30.

¹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. XI, ss. 73-74; Bayraklı, *Tefsîr*, c. XV, ss. 141-142; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1976, c. II, s. 464.

KANAAT

Güzel ahlâk sahibi müslümanın niteliklerinden birisi de kanaatkâr olmaktır. Bu doğrultuda *kanaat*, “kişinin elinde bulunanla yetinmesi, dünya nimetlerinden kısmetine düşene razı olmasıdır.”¹¹

Günümüzde insanların maddeye/dünyalığa daha fazla değer verdiği bilinen bir gerçektir. Hatta ülkeler arasındaki savaşların temel sebebi dünyanın herhangi bir bölgesindeki yeraltı veya yerüstü zenginlik kaynaklarından daha çok pay alabilmek, belki de dünyada daha konforlu bir hayat yaşayabilmektir. Aslında bu durum, hem devletleri hem de insanları doyumsuzluk ve huzursuzluğa sevk etmektedir. Bundan kurtulmanın yolu ise, kanaatkâr olmaktır. Çünkü “*en büyük zenginlik kanaattir.*”¹² Bu konu Kur’ân’da şöyle işlenmektedir: “*Nefsânî arzulara, kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağlam hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak en güzel yer, Allah’ın katıdır.*”¹³ “*Bu dünya hayatı*

---

¹¹ Mehmet Canbulat, “Kanaat”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, ed. İsmail Karagöz, DİB Yay., Ankara 2007, ss. 358-359.

¹² Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed el-'Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs: 'Ammâ İştêhera Mine'l-Ehâdîs 'Alâ Elsineti'n-Nâs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1408h/1988, c. II, s. 102.

¹³ Âl-i İmrân 3/14.

sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur. Keşke bilmiş olsalardı."¹⁴ Bu âyetler, günümüz insanlarına dünyevî nimetlerin geçiciliğini hatırlatmakta ve dünya-ahiret dengesini iyi sağlamalarını öğütlemektedir. Yoksa dünyayı tamamen terk edip başkalarına muhtaç bir hayat yaşamayı asla emretmemektedir. Şayet bu denge sağlanabilirse, insanların daha huzurlu ve daha konforlu bir hayat yaşayacaklarında kuşku yoktur.

Bu noktada ahlâkî bir erdem olan kanaat ve şükür psikolojisi devreye girmektedir. Sözü edilen teoriye göre dünyada kazanılacak o kadar para veya elde edilebilecek o kadar mal vardır ki, bir insanın bunların tümüne sahip olması imkânsızdır. Dolayısıyla sahip olduklarıyla yetinmek, başkalarına muhtaç değil, veren el olmak için kanaatkâr bir anlayışa bürünmek en sağlıklı yoldur. Bu konuda Hz. Peygamber (s)'in, "*Kanaatkâr ol ki, insanların Allah'a en çok şükredeni olasın.*"¹⁵ sözü akıllı bireye yol göstermektedir. Bu rehberliğe uyan kişi, iktisadın zenginlik, israfın ise fakirlik sebebi¹⁶ olduğunun bilincindedir. Zira kanaatkâr insan, nimetin sayısal çokluğunun değil, niteliksel değerinin farkına varmak ve sahip olduklarının kıymetini bilmekle mükelleftir. Bu nedenle güzel ahlâk sahibi mü'mine düşen görev, Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetlere hangi şartlarda olursa olsun şükretmek ve kanaatkâr olmaktır.

---

¹⁴ 'Ankebût 29/64.

¹⁵ İbn Mâce, *Zühd*, 24.

¹⁶ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, c. X, s. 253.

TEVAZU

Güzel ahlâk sahibi müslümanın temel hasletlerinden birisi de insanlara karşı mütevazi olmaktır. Bu konuda Yüce Allah, “*Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma. Çünkü sen ne yeri yarabilir ne de boyca dağlara ulaşabilirsin*”¹⁷ ifadeleriyle, olgun ahlâk sahibi aklı selim insanlara alçakgönüllü olmayı, kibirlenip böbürlenmemeyi emretmektedir. Zira bütün insanlar, insan olmaları bakımından birbirlerinden farklı veya üstün değildirler. Yani kişi, doğuştan imtiyazlı ya da mahrum değildir. “*Elbette Allah katında en üstünüz, O’na karşı sorumluluk bilinci en güçlü olanınız/O’nun ilâhî mesajına en duyarlı davrananınızdır.*”¹⁸ âyetinde de belirtildiği üzere farklılık veya üstünlük, ancak Allah’a karşı kulluk görevlerini daha iyi yerine getirme ile mümkündür. Bu nedenle insanın dünyada elde ettiği birtakım geçici imkânlar yüzünden öteki karşısında kendisini üstün görüp kibirlenmesi, hem Yüce Allah (cc) hem de kul nezdinde yerilen bir davranıştır.

İnsanın kendini başkalarından üstün görmesine sebep olan illet, bencillik ve kibirdir. *Bencillik*, “insanın kendisini düşünme, benliğini öne çıkarma, biyolojik ve psikolojik ihtiyacını temin etme arzusundan kaynaklanan bir duygu, bireyin tüm eylem, etkinlik ve davranışlarında ortaya çıkan kişilik türüdür.”¹⁹ *Kibir* ise, “insanın kendini dev aynasında görmesi,²⁰ başkalarına karşı büyüklük iddiasında bulunmasıdır.”²¹

Kibirli birey, diğer insanlarla ilişkilerinde tamamen ben merkezli bir anlayışla hareket eder. O, kendini herkesten üstün görür, sürekli kendini üstün gösterecek söz ve davranışlarda bulunur ve bütün faaliyetlerini kendi amacına uygun olarak düzenler.²² Onun yürümesinde, konuşmasında ve oturup kalkmasında hep bir sunilik vardır.²³

Kibirlenmek büyük günahlardandır. Âlimlerin ifadesine göre kibir hariç bütün günahlardan gizlenmek mümkündür. Ancak kibir, o kadar büyük bir günahdır ki, mutlaka açıktan işlenmesi gereken bir fiştir.²⁴ Hz. Peygamber (s)’in, “*Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse cennete giremeyecektir*”²⁵ ifadesi, söz konusu günahın büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

¹⁷ İsrâ’ 17/37.

¹⁸ Hucurât 49/13. “Bu âyet, İslâm’ın evrenselliğini tüm zamanlarda haykıran bir âyettir. Zımnen: Kimse, doğuştan imtiyazlı/doğuştan mahrum değildir. Kişinin kendi seçmediği şeylerle övünmesi anlamsızdır. *Takvâ*, kişilerin kendi akıl ve iradeleriyle yaptıkları bilinçli tercihi ifade eder. Bu şu manayı içerir: Ne kadar sorumlu davranırsanız, o kadar üstün olursunuz.” (İslâmoğlu, *Hayat Kitabı Kur’ân*, s. 1031).

¹⁹ Erich Fromm, *Erdem ve Mutluluk*, çev. Ayda Yörükkan, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 1977, s. 158.

²⁰ Toshihiko İzutsu, *Kur’ân’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul 1991, ss. 193-195.

²¹ Kırca, *Kur’ân-ı Kerîm’de Fen Bilimleri*, s. 377.

²² Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, *İhyâ-u ‘Ulûmi’-d-Dîn*, trc. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul ty, c. III, s. 262. *Bencillik* konusunda geniş bilgi için bkz. Ali Rıza Aydın, “Kur’ân’da Suçluların Davranış Özellikleri”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 2002, c. 15, sy. 3, ss. 380-381.

²³ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yay., İstanbul 2003, s. 106.

²⁴ Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmî’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1988, c. X, s. 95.

²⁵ Müslim, *İmân*, 39.

Bencillik ve kibir birer hastalıktır. İnsan bu hastalıklardan sadece din sayesinde kurtulabilir. Zira o, ruhuna hakim olan ve tüm canlılarda bulunan bencil hislerin etkisi altındadır. Ancak bu hisler bastırılabilir hislerdir. Öte yandan bencil hisler, karışık ve çok yüzlüdür.²⁶ Kişinin dış dünyaya kibirli davranışlar yansıtmasının sebebi de sözü edilen hislerin bu çok yüzlülüğüdür. Bu türden fitrî olan bencil hislerin yanında başkalarını da düşünebilme terbiyesini ona ancak din verebilir.²⁷ Bu nedenle insan, kendini tanıma/bilme ve güzel ahlâk sahibi olma adına iyi bir din eğitimine muhtaçtır.

İblîs, Hz. Âdem (s)'in yaratılması üzerine bütün meleklerin emre amade olup secdeye kapandığı bir platformda secde emrini yerine getirmemiştir.²⁸ Ardından Yüce Allah'ın, "*Sana emrettiğim zaman seni emre amade olmaktan alıkoyan neydi?*" sorusuna "*Ben (Âdem)'den üstünüm: (Zira) beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın!*"²⁹ cevabını vererek anlamsız bir tekebbüre bürünmüştür. Burada İblîs'i secde etmekten alıkoyan şey, onun yaratılış hammaddesini öne sürerek büyüklük taslaması ve kibirlenmesidir. Diğer taraftan âyetin ilk cümlecisindeki sorgulamasıyla Yüce Allah, bizzat İblîs'e secde etmemesinin altında yatan sebebi itiraf ettirmiştir. "İblîs, kibirlenmesinin sebebini, yaratıldığı kaynağa bağlamaktadır. Ateşin topraktan üstün olduğu fikrinden hareketle Hz. Âdem (s)'den üstün olduğunu dile getirmiş ve böylece kibirlenmiştir. Buradan cinlerin kökeninin ateş, insanların kökeninin toprak olduğu ortaya çıkmaktadır. Demek ki köken farklılığı İblîs'in kibirlenmesine, kibirlenmesi de boyun eğmemesine sebep olmuştur. Bu âyetten çıkarılacak önemli bir ilke şudur: Köken farklılığı gözetenler, şeytanın yani İblîs'in yaptığını yapmaktadırlar. Köken farklılığı gözetenler, ırkçılardır. İnsanlar doğuştan getirdikleriyle övünmemeli, sonradan kazandıklarıyla iftihar etmelidirler. Doğuştan getirilenlerde kendi irademiz, emeğimiz ve gayretimiz yoktur. Doğuştan getirdiklerimizle övünürsek kadın-erkek ayırımı, üstün ırk-üstün olmayan ırk ayırımı meydana gelir. Buradan da kibir yani üstünlük anlayışı ortaya çıkar."³⁰ "Sözün özü: Şeytan, ırkçılığın pidirir."³¹

Şeytanın tavrından ve yapılan değerlendirmelerden anlaşılmaktadır ki, muhatabın elinde olmayan bir sebepten ötürü ondan üstün olduğunu ileri sürmek son derece yanlıştır. Çünkü hiç kimse hangi tür canlı olmak istediğine dair tercihte bulunma imkânına sahip değildir.

Hz. Mûsâ (s)'nın çağrılarında Firavun, "*Ey ulusum! Mısır'ın hakimiyeti bana ait değil mi? Bütün bu akarsular (ayağımın) altından akıyor mu? Ne yani, bunu da mı görmüyorsunuz? Yoksa, ne demek istediğini bile açık seçik anlatamayan şu değersiz adamdan daha iyi değil miyim? Hem, neden ona altın künyeler bahşedilmemiş ya da beraberinde saf saf dizili melekler gelmemiş?*"³² cevabını vermiştir. Bu ifadeler, Firavun ve onun zihniyetinde olanların daha baştan kaybetmeye mahkum olduklarının göstergesidir. Zira Yüce Allah, yarattığı hiçbir varlığa yeryüzünde bu denli

²⁶ Sharon S. Brehm ve Saul M. Kassin, *Social Psychology*, Houghton Mifflin Company, Boston 1996, s. 39.

²⁷ Mahir İz, *Din ve Cemiyet*, Kitabevi Yay., İstanbul 1990, s. 14.

²⁸ Bakara 2/34; A'râf 7/11; Sâd 38/73-74.

²⁹ A'râf 7/12; Sâd 38/75-76.

³⁰ Bayraklı, *Tefsîr*, c. VII, ss. 80-81.

³¹ İslâmoğlu, *Hayat Kitabı Kur'ân*, ss. 263-264.

³² Zuhuf 43/51-53. Firavun'un yeryüzünde büyüklük taslamasını ve kendini üstün görüp böbürlenmesini konu edinen başka âyetler için bkz. A'râf 7/137, 146; Yûnus 10/75; Mü'minûn 23/46; Neml 27/14; Kasas 28/38-39; 'Ankebût 29/39; Mü'min 40/36-37.

haddi aşma yetkisi vermemiştir. Bu nedenle Yüce Allah'ın elçisine karşı büyüklenen ve kendisine bahşedilen geçici dünya iktidarını kalıcı zanneden Firavun'un sonu da hüsrân olmuştur.

Yukarıdaki örneklerin aksine Hz. Lukmân (s), evladına öğüt verirken, "*Kasıtlılık yapıp insanlara karşı böbürlenme ve yeryüzünde çalım satarak dolaşma! Zira unutma ki Allah, kendini beğenmiş kibirliyi sevmez*"³³ ifadeleriyle insanlara karşı böbürlenme, kibirlenme, çalım satma, kendini üstün görme gibi olumsuz davranışlardan kesinlikle kaçınmasını tavsiye etmektedir. Zira kendini diğer insanlardan üstün gören, onlara karşı böbürlenen ve kendi lehine ayrıcalıklı bir tavır takınanlar, daima kaybetmektedirler. Yüce Allah'a kulluğun bilincinde mütevazî bir hayat anlayışını benimseyenler ise, hem Allah hem de diğer insanlar tarafından takdir edilmektedirler.

Öte yandan yeryüzünde yürüyüşün tabii ölçüsü, tevazudur.³⁴ Dolayısıyla bireylerin diğer insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme hastalıklarına yakalanmamaları gerekmektedir. Güzel ahlâk sahibi insanların tevazuyu ahlâkî bir davranış olarak geliştirmeleri adına din eğitiminde bu konulara eğilmek, büyük önem arz etmektedir. Çünkü Yüce Allah, kendini beğenmiş övünge kimseleri asla sevmez.³⁵ İslâmî ve insanî değerlerin yücelttiği, güzel ahlâkın olgunlaştırdığı insan da bunun farkında olan insandır.

---

³³ Lukmân 31/18.

³⁴ Furkân 25/63.

³⁵ Lukmân 31/18.